

REMISSYTTRANDE

2021-01-15

Dnr 0426/20

Er referens: Ju2020/03934

Remissyttrande över promemorian En utökad möjlighet att söka efter vapen och andra farliga föremål (Ds 2020:23)

Brottsförebyggande rådet (Brå) har fått rubricerade promemoria på remiss och lämnar följande yttrande.

En utökad möjlighet till husrannsakan i förebyggande syfte

Utredningen föreslår att polisens möjlighet att genomföra husrannsakan utanför förundersökning utökas. Det skulle då gälla gemensamma utrymmen i flerbostadshus, som källarkorridorer, cykelförråd och tvättstugor, i syfte att söka efter vapen och andra farliga föremål.

Brå delar i stort utredningens bedömningar i denna del och tillstyrker förslagen om ändringar i 36 kap. 3 § brottsbalken och 19–20 § polislagen. Brå ser positivt på att polisen ges större möjligheter att eftersöka och beslagta skjutvapen och andra farliga föremål. Brå instämmer vidare i bedömningen att husrannsakan i gemensamma utrymmen inte innebär ett lika stort intrång i den personliga integriteten som husrannsakan i fordon eller båtar. För de boende i aktuella bostadshus är det säkerligen önskvärt om gemensamma utrymmen i mindre utsträckning används för att förvara vapen.

För att inte de boende ska uppfatta genomsökningarna som ett utslag av polistrakasserier är det dock av vikt att användandet begränsas till när det finns sådan ”konkret omständighet som ger objektivt stöd för antagandet att det i det aktuella utrymmet förvaras vapen eller andra farliga föremål” (s. 98). En brist i utredningen är att det inte tydligt framgår i vilka situationer en sådan objektiv förutsättning kan sägas föreligga, och när det inte gör det. Det kan i sammanhanget påpekas att tillämpningen av nu gällande befogenheter för husrannsakan eller kroppsvisitation enligt polislagen har kritiserats flera gånger av JO för att ha använts i andra situationer än vad som varit avsett. Som förutsättningar nämner utredningen hämndaktioner och ”konflikter som har sin grund i strider om vem som ska bedriva olaglig verksamhet inom ett visst område” som exempel, och understryker att en situationsinriktad riskbedömning alltid ska göras (s. 114). Enligt Brå finns det en risk att sådana allmänt hållna beskrivningar öppnar upp för en godtycklig eller alltför extensiv användning. Det finns därför skäl att i det slutliga lagförslaget tydliggöra under vilka förutsättningar som bestämmelserna är tillämpliga.

Sänkta krav för att ingripa mot barn under 15 år som misstänks för brott

Enligt utredningen ska beslag, husrannsakan och kroppsvisitation få användas mot barn under 15 år som misstänks för brott i fler fall än i dag, om det finns särskild anledning att anta att barnet utnyttjas av annan i brottslig verksamhet. Idag gäller att nämnda tvångsmedel endast får användas mot barn under 15 år som är misstänkta för brott om det finns särskilda skäl som motiverar tvångsmedelsanvändningen.

Brå delar inställningen att det är ett allvarligt problem när minderåriga utnyttjas i brottslig verksamhet, och att problemet behöver bemötas av rättsväsendet. När äldre personer drar

fördel av gällande lagstiftning genom att dra in barn under 15 år i sin kriminella verksamhet kan lagstiftningen, som är till för att värna barnet, sägas vara kontraproduktiv i detta hänseende. Samtidigt finns det också goda skäl till Sveriges långa tradition av att särbehandla barn i rättssystemet. Dessa motsatta intressen gör frågan om ökade möjligheter att använda tvångsmedel mot barn komplicerad. Det är därför synd att saken ägnas så lite utrymme i utredningen. Brå hade gärna sett ett bättre underlag rörande omfattningen av barn som utnyttjas för att exempelvis förvara eller transportera vapen, hur nuvarande lagstiftning hindrar polisen att använda tvångsmedel i dessa sammanhang, samt en utförligare diskussion kring förslagets för- och nackdelar. Brå utvecklar sina synpunkter i det följande.

Enligt lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) gäller idag att tvångsmedel får företas mot barn under 15 år som misstänks för brott endast om det finns särskilda skäl. Kravet på särskilda skäl indikerar en restriktiv tillämpning, vilket innebär att det i allmänhet bör finnas misstanke om allvarigare brott eller om brottslighet av större omfattning.¹ Exakt vad som menas med "allvarigare brott" har ingen entydig definition, men har likställts med brott med minst ett års fängelse i straffskalan.² Här kan noteras att minimistraffet för grovt vapenbrott är två års fängelse. Mot den bakgrunden ställer sig Brå frågande till om gällande regler verkligen begränsar polisens möjlighet att företa tvångsåtgärder mot den unge, förutsatt att denne kan misstänkas för något av de brotten som är i fokus för utredningen, vilket framför allt är förvaring och liknande av skjutvapen och sprängmedel. Bestämmelsen föreslås emellertid inte enbart gälla vid misstanke om vapenbrott. Utredningen skriver att det saknar betydelse vilken typ av brottslighet det är fråga om, men att det ligger "i sakens natur att det bör vara fråga om brott av allvarigare slag eller brottslighet av större omfattning" (s. 139). Att formuleringen nästan ordagrant överensstämmer med vad som i förarbetena³ till nuvarande bestämmelser sägs ska avses med "särskilda skäl", förstärker enligt Brå uppfattningen att det rättsliga behovet av lagändringen är oklart.

Samtidigt finns det inslag i utredningen som indikerar att tvångsmedel ska kunna användas betydligt oftare än vad som är fallet idag. Polisen föreslås få rätt att företa husrannsakan, beslag och kroppsvisitation oavsett vilken typ av brottslighet den unge misstänks för, förutsatt att det finns särskild anledning att anta att barnet utnyttjas av annan i brottslig verksamhet. Utredningen gör tydligt att begreppet "utnyttjar" ska tolkas i vid bemärkelse, vilket framgår av formuleringar som "barn vars äldre syskon ägnar sig åt brottslig verksamhet kan vara i farozonen för att utnyttjas i den verksamheten" och klargöranden om att det inte behöver vara känt vem som utnyttjar barnet (s. 139). Även det angivna syftet med lagändringen, att det skulle minska de kriminellas incitament att utnyttja minderåriga i sin verksamhet, förutsätter rimligen att polisen använder sig av tvångsmedel mot barn i högre utsträckning än vad som är fallet idag. I det följande övergår Brå till att diskutera lagförslaget utifrån att det skulle innebära en generell lindring av kravet på restriktivitet vid användning av tvångsmedel mot barn under 15 år.

Knappt två sidor i promemorian handlar om förslagets förenlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen), som sedan 1 januari 2020 gäller som svensk lag. Av artikel 3 i Barnkonventionen framgår att vid alla åtgärder som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. Av det följer att vid den avvägning som alltid ska göras i fråga om tvångsmedel, den mellan den enskildes rättigheter och samhällets behov av att bekämpa och utreda brott, ska det förstnämnda tillmätas större betydelse då åtgärden gäller ett barn än om det skulle gälla en vuxen. Man kan därför argumentera för att den restriktivitet som finns inskrivet i LUL har fått en starkare rättslig grund i och med att Barnkonventionen blivit svensk lag. Å andra sidan anger artikel 33 i

¹ Se proposition 1983/84:187 om utredning av brott av barn under 15 år, s. 29.

² Socialstyrelsen (2020): *Barn och unga som begår brott. Handbok för socialtjänsten*, s. 43.

³ Proposition 1983/84:187, Om utredning av brott av barn under 15 år, s. 29. Se även proposition 2005/06:165, Ingripanden mot unga lagöverträdare, s. 119.

barnkonventionen att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftningsåtgärder, för att skydda barn från att bland annat utnyttjas i narkotikahandeln.

Utredningen gör bedömningen att principen om barnets bästa upprätthålls eftersom ”i valet mellan att skydda barn från att tidigt dras in i kriminalitet och att skydda dem från en något ökad risk att utsättas för husrannsakan, beslag och kroppsvisitation väger det förstnämnda intresset över” (s. 126). Att förslaget skulle skydda barn från att dras in i kriminalitet motiveras med att en ökad möjlighet att söka efter bland annat vapen och andra farliga föremål hos barn under 15 år borde minska incitamenten för kriminella att använda barn i sin verksamhet s. 128). För att uppnå det syftet behöver polisen också faktiskt använda sig av den utökade möjligheten till tvångsmedel i praktiken. En komplikation är då att forskning om unga som begår brott visar tämligen starka belägg för att polisiära ingripanden kan öka risken för framtida brottslighet.⁴ Det skulle snarare tala för att tvångsmedel mot barn bör utnyttjas restriktivt.

Vidare så kan en alltför bred tillämpning av bestämmelsen riskera att leda till ett arbetssätt som i internationell debatt kallas ”stop and search”. Sådana metoder har kritiserats för att bland annat sakna effekt på brottsligheten, drabba oskyldiga i för hög utsträckning, samt öka risken för etnisk diskriminering.⁵ Det finns också exempel på hur gällande befogenheter till kroppsvisitation enligt 19 § polislagen har tillämpats alltför brett. Enligt en granskning av Sveriges Radio resulterade 500 kroppsvisitationer i enbart två beslagtagna knivar.⁶ Flera svenska studier har därtill skildrat hur upplevelsen av att bli föremål för omotiverade polisiära kontroller kan minska förtroendet för och viljan att samarbeta med rättsväsendet.⁷

Det finns alltså en risk att en generell lindring av kravet på restriktivitet vid tvångsåtgärder mot barn kan ha negativa effekter. Mot den bakgrunden hade det varit önskvärt om utredningen ägnat större utrymme till att diskutera förslagets för- och nackdelar, samt tydligare angett hur ovan beskrivna farhågor ska undvikas.

Detta yttrande avges av generaldirektör Kristina Svartz efter föredragning av utredare Lars Lewenhagen. I beredningen har enhetschef Anna Hansson deltagit.

Kristina Svartz

Lars Lewenhagen

⁴ Se framförallt Liberman, m.fl. (2014). Labeling effects of first juvenile arrests: Secondary deviance and secondary sanctioning. *Criminology*, 52(3), 345–370. Se även Aizer och Doyle (2015). Juvenile incarceration, human capital, and future crime: Evidence from randomly assigned judges. *The Quarterly Journal of Economics*, 130(2), 759–803.

⁵ För en forskningsöversikt rekommenderas Weber och Bowling. (2014). *Stop and search: Police power in global context*. Routledge.

⁶ <https://sverigesradio.se/artikel/3413249>

⁷ Se till exempel Brås rapporter *Diskriminering i rättsprocessen. Om missgynnande av personer med utländsk bakgrund* (2008:4), *Relationen till rättsväsendet i socialt utsatta områden* (2018:6) och *Tystnadskulturer. En studie om tystnad mot rättsväsendet* (2019:10).